

Å være menneske og lege

ESSAY

ANNE KVEIM LIE

E-post: a.h.k.lie@medisin.uio.no

Institutt for helse og samfunn

Universitetet i Oslo

Anne Kveim Lie er førsteamanuensis i medisinsk historie.

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

Den stadig krypende mannsandelen på medisinstudiet vekker stor bekymring i de medisinske fakultetene landet over. For 140 år siden var det ingen kvinner som studerte medisin, uten at det vakte bekymring. Tvert imot, det var landets eneste medisinske fakultet godt fornøyd med. I boka *Kvinder med Begavelse for Lægevirksomhed* får vi et bilde av de første kvinnelige legene i Norge.

Louise Isachsen ble gynekologisk kirurg og fikk en svært stor praksis i Oslo. Hun var assistentlege hos Emil Rode (operatøren på bildet) 1908–12 og arbeidet både da og senere på Vor Frue Hospital. Sykehuset var styrt av nonner, som ønsket kvinnelige leger velkommen. Foto: Caroline Colditz/privat eie

Da kvinner til slutt fikk adgang til høyere studier i Norge var det snarere på tross av enn på grunn av de ærede herrer professorer. De argumenterte mot at kvinner skulle få tilgang til høyere studier med faglige begrunnelser: Kvinner var biologisk sett svakelige, intellektuelt lite egnet til å studere, og et studium ville oppta energi som skulle brukes til kvinnens egentlige oppgave, nemlig å lage og oppdra barn (1). Men allerede i sin samtid fremstod professorenes uttalelser som konservative og utdaterte, og høsten 1887 ble Marie Spångberg den første kvinne som begynte å studere medisin. Hun og de kvinnene som kom etter henne måtte skape sine egne faglige og sosiale arenaer og i stor grad bygge sine egne

arbeidsplasser. Et talende eksempel er at de kvinnelige medisinstudentene ble nektet medlemskap i Medicinerforeningen – hvis medlemsblad bar navnet «Aborten» og hadde en forside som bestod av en lettkledd dame.

Hva motiverte disse aller første kvinnene til å studere medisin i et konservativt og misogynistisk samfunn hvor kvinner ikke hadde stemmerett og var mannens eiendom? Hvordan manøvrerte de studieliv og tidlig karriere? Det har vi visst forsvinnende lite om inntil nå, med enkelte unntak (1–6). *Kvinder med begavelse for lægevirkosomhed* er den første boken som systematisk tar for seg de 18 første kvinnelige legene som ble ferdige før 1900, og undersøker deres bakgrunn, studieløp og karriere. Forfatteren, Cecilie Arentz-Hansen, er kjent for et medisinsk publikum gjennom en rekke faglitterære utgivelser, men dette er hennes første medisinhistoriske bok.

Leger som medisinhistorikere

La meg si dette aller først: Cecilie Arentz-Hansen har gjort et stort og imponerende stykke arbeid. Boka fyller et gapende tomrom i vår medisinske historie, frembringer mye ny kunnskap og kommer til å bli stående som et referanseverk i litteraturen om norsk medisin i denne perioden. Jeg er dessverre ofte skeptisk i utgangspunktet når jeg åpner historiske artikler eller bøker skrevet av legekolleger. Med få, men gode unntak, går leger som skriver medisinsk historie, sjelden selv til arkivene, og de forholder seg i liten grad til annen sekundærlitteratur enn den som har stått i medisinske tidsskrift. Den tradisjonelle tilnærmingen i slik historieskrivning er ofte å referere til heroiske fortellinger om store oppdagelser (eventuelt store feilskjær) eller store teknologiske nyvinninger – en innfallsvinkel som lett kan bli ensformig og gi lite plass for historisk refleksjon og dybde.

Allerede i sin samtid fremstod professorenes uttalelser som konservative og utdaterte

Men denne boka er annerledes. Cecilie Arentz-Hansen har rett og slett gjort et imponerende arkivarbeid. Tilgangen vi har på informasjon om et menneske i fortiden reflekterer ofte den makt dette mennesket hadde i sin samtid. Arkivene våre er derfor ikke nøytrale kollektive hukommelser (7). Disse kvinnene var ikke helter i sin samtid (det var forbeholdt store menn), de gjorde få store oppdagelser og de var ikke ledere av institusjoner. Det finnes derfor ingen lett tilgang til informasjon om dem. Det har gjort at forfatteren har måttet gått på detektivjakt i 25 ulike arkiver for å finne informasjon om disse kvinnene.

Søstrene Solveig og Gudrun Kolderup som medisinstudenter, i praktisk (?) turutstyr. Solveig (senere Roll-Hansen) ble lege i Kristiansand, Gudrun Kolderup i Ytre Arna, utenfor Bergen. Foto: ukjent fotograf/privat eie

Boka er svært velskrevet og lettlest, selv om det er mange navn og historier å holde rede på når man skal redegjøre for 18 kvinner med ulik bakgrunn, ulike karriereløp og ulike politiske standpunkt. Et nyttig appendiks med oversikt over alle de 18 gir hjelp når man mister oversikten. Boka vil fungere som et oppslagsverk for fremtidig forskning og har et godt register.

Bakgrunn og yrkesvalg

Vi får lese om kvinnes bakgrunn (de kom fra ulike sosiale lag), studietid og karriere de første årene. Det var ingen enkel karrierevei. Først i 1912 fikk kvinner lov til å bli ansatt i embedsstillinger. Ingen kvinner hadde inntil da fått permanente statlige stillinger, og de fikk ikke legejobber ut over kandidatnivå på de somatiske avdelingene på landets offentlige sykehus. Særlig var motstanden stor der disse kvinnene mest av alt ønsket seg plass – de gynekologiske avdelingene. Langt flere av dem enn deres mannlige medstudenter reiste derfor utenlands – til Tyskland, Skottland, Østerrike/Ungarn og Sveits – for å skaffe seg klinisk erfaring. Da heller ikke det var tilstrekkelig for å få seg jobb på offentlige sykehus hjemme, fant de frem til arbeidsoppgaver selv. Som Aina Schiøtz før henne, viser forfatteren at disse kvinnene var både nyskapende og tradisjonsbærere (1): De valgte eksplisitt «kvinnelige» områder – som kjønnsykdommer hos kvinner, de utsatte barna, barnebegrensning og tuberkulosebeid. Til dels åpnet de på den måten helt nye arbeidsoppgaver for leger. Noen av dem, som Marie Kjølseth, Alexandra Ingier og Alette Schreiner, dedikerte seg til forskning. Bare Alette Schreiner fikk anledning til å drive med forskning på heltid (men det var mannen som ble professor).

Et kvinnefellesskap

Kraft til å utstå til dels intens motstand i deler av det medisinske miljøet gjennom mange år hentet de første kvinnene i samholdet med andre kvinner og menn. Da Marie Spångberg ble uteksaminert i 1893, pyntet Norsk kvinnesaksforening til fest i Studentersamfundets store sal for 350 gjester og hyllet henne som et frigjøringsymbol. Festen ble dekket av alle riksavisene, men begivenheten ble ikke nevnt av noen av de tre medisinske tidsskriftene. Kvinnene ble støttet og var selv med å løfte andre kvinner gjennom foreningsarbeid, møter, aviskronikker og politisk arbeid. De hadde ulikt politisk og religiøst standpunkt, men kunne enes om at mennesket måtte vurderes på bakgrunn av egne meritter og ikke på grunnlag av sitt kjønn eller sin religion.

URD

GAA URD * DIN GJERNING AT GIØRE *
* MILD TIL DUVED SIÆLENE RØRE *
* MAA SANDHED OG KLÆRLIGHED FØRE *
* * * FAAVIDDERNE OP * * *

No. 7. Lørdag 18. Februar 1899. 3. Aarg.

„Urd“ udkommer hver Lørdag og koster Kr. 1.25 pr. Kvartal, 3 Øre pr. Nr. Ekspedition: Torvvej 8. (Simonsens Gaard). Telefon: 795.

Redaktør: Anna Bør. Udgivere: Cecilie & Anna Bør. Parkv. 55, Kristiania. Telefon: 8147 k.

En Visit hos Doktor Dagny Bang.

Uet vakte Forbauselse, da Damer for en Del Aar siden begyndte at studere Medicin, og mange var de, som mente, at de umuligt kunde passe i den Stilling. Men nu er Isen brudt, og vore kvindelige Læger har et stort Virkefelt, og faar sikkerlig ofte Anledning til at gi Raad i mange Tilfælder, hvor Patienten kanske ellers vilde avholdt sig fra at søge Hjælp. Her i Byen har vi nu allerede 7 praktiserende kvindeligeDoktorer, og blandt disse er da ogsaa Frøken Dagny Bang, som jeg en Dag havde den Fornøielse at besøge paa „Urd“'s Vegne.

Da jeg kom ind i hendes Venteværelse, var det ganske fuldt. Det var altsaa ikke andet at gjøre færd at sætte sig ned med Taalmodighed og gaa løs paa Aviserne. I 10 forskjellige Blade læste jeg saa om en Kone, som var overkjørt, indtil jeg tilsidt kunde denne sørgelige Nyhed serveret paa 10 lidt forskjellige Maader. Det er skrækkelig langtekkelig at sidde slig som Sidstemand i et Venteværelse; men man kommer nu over det ogsaa. Endeelig lod det til mig: Værs god!

„Goddag Doktor, jeg maa først faa si, at jeg heldigvis ikke er syg og derfor kan gaa ind med mere Ro end alle de syge Kvinder, jeg netop har set sidde og grue sig ude i Venteværelset. Jeg kommer for at spørge, om De kjenner Urd!“

„Ja, det kan De da skjønde, jeg gjør!“

„Nu vel, saa kan jeg vel faa skrive lidt om Dem i det, da?“

„Om mig; nei ved De hvad; det faar De vente med, til jeg blir 25 Aars Jubilant; endnu er jeg altfor uverdigg til at komme i et Blad!“

„Men De ved, at den maa tidlig kræges, som Krog skal bli; derfor er det beist at begynde i Tide, en anden Gang er en Skjælm; desuden sidder De nu saa pent med Hænderne foldet i Fangel.“

„Ja, det skal jeg si Dem er min Yndlingsstilling, saan sad jeg vist ogsaa, da jeg var oppe til Eksamen!“

„Men da formoder jeg, De var mere nervøs, for dette er da ikke saa farligt.“

„Aa nei; forresten er jeg heldigvis ikke nervøs; det vilde heller ikke være godt for en Læge, der jo har et temmelig enerverende, tungt, men dog tilfredsstillende Arbeide. Mine Patienter er for en stor Del af Arbeiderklassen, som jeg har lært at sætte høit. Ved De forresten, hvordan jeg kom til at nedsætte mig i et Strøg, hvor særlig denne Stand færdes? Som Kandidat blev jeg hentet ud til en fattig Kone, og da jeg saa gik gennem vore farveligste Gader og saa alle de blege, daarlige Kvinder og Barn, slog det mig med én Gang: blandt disse

De tidlige kvinnelige legene fikk ingen annerkjennelse fra medisinske autoriteter. Kvinner gjorde imidlertid stas på dem, noe de mange portrettintervjuene i samtidige kvinnetidsskrift viser, som her da Dagny Bang ble intervjuet i kvinnebladet Urd.

De mobiliserte når en velkvalifisert Kristine Munch ble forbigått av en mannlig student uten avlagt embedseksamen ved Kysthospitalet i Stavern og da Louise Isachsen ikke fikk stilling som reservelege ved Rikshospitalet. De hentet støtte fra og engasjerte seg i en rekke organisasjoner, som Norsk kvinnesaksforening, Landsskvinnestemmerettsforeningen og Norske Kvinners Nasjonalråd. Noen av dem var til og med initiativtagere til og medstiftere av den fremdeles virksomme International Medical Women Association, etablert i New York i 1919. I det hele tatt grep påfallende mange av disse første 18 kvinnelige legene fatt i ulike samfunnsoppgaver. De så at for å kunne påvirke helsen til sine utsatte pasienter, måtte de også arbeide for å endre de strukturelle rammene. Det gjorde de gjennom aktivitet i kommune- og bystyret for ulike partier og ved å ha ulike verv i og være medstiftere av organisasjoner så ulike som vannverk, badeutvalg, mødrehjemsorganisasjonen Det hvite bånd og Norges Livredningselskap.

Tilgangen vi har på informasjon om et menneske i fortiden reflekterer ofte den makt dette mennesket hadde i sin samtid

Cecilie Arentz-Hansen ser historien gjennomgående fra disse kvinnes standpunkt. Av og til kunne man kanskje ønske seg en forfatter som hadde tatt et skritt tilbake og gjort noen kritiske vurderinger av sine hovedpersoner: Hadde de ikke noen menneskelige feil eller mangler? Hadde de alltid rett?

Kildebruk og sekundærlitteratur

Den største svakheten med boka er at den ikke tydelig nok viser hvor forfatteren hviler seg på andre og hvor hun utelukkende baserer seg på eget arbeid med kildene. Hun har valgt å lage et eget kapittel til slutt der hun viser til hvilken litteratur hun bygger på. Men så lenge hun ikke klargjør dette i hvert kapittel og hun i svært liten grad går i dialog med den eksisterende sekundærlitteraturen, blir det vanskelig for en nysgjerrig leser å følge sporene hennes. Noteapparatet er rikholdig, men litt for ofte mangler notene informasjon om hvor opplysningen er hentet fra. Det gjør det vanskeligere for de som skal bruke dette som en referansebok.

AKTUELL BOK. Cecilie Arentz-Hansen. Kvinder med Begavelse for Lægevirksomhed. Norges første kvinnelige leger, og tiden de virket i. Oslo: Cappelen Damm, 2018

At det utenkelige er mulig

Men disse innvendingene til tross, denne boka bør bli obligatorisk lesning for alle som er opptatt av helse og sykdom. Disse kvinnene utformet en ny legerolle, som senere kunne bekles både av menn og av kvinner. Kristine Munch formulerte det slik i et tilbakeblikk over legegjerningen sin: «Det er forfærdelig vanskelig at være menneske, enda vanskeligere at

være menneske og læge. Dette følte jeg kanskje mest i den første tid, da jeg uvilkårlig tenkte, at lægens arbeide nødvendigvis maatte utføres overensstemmende med den av manden utformede traditionelle lægetype; men etterhanden har jeg forstaaet, at hemmeligheten laa i at være helt sig selv som kvinde ogsaa i den gjerning».

Hvis dens praktikere tilhører samme kjønn, samme etnisitet og samme sosiale klasse, blir rammene for fagutvikling snevrere

Hvis vi skal lære noe av disse kvinnene i dag, er det ikke først og fremst fordi de var forløpere for dagens kvinneoverskudd på de medisinske fakultetene (selv om det også er viktig). Det kanskje aller viktigste er at boka viser at det er mulig å åpne rom for handling og faglighet som ingen av oss ennå vet noe om.; at det utenkelige faktisk kan skje, og at forandring er mulig. Dernest viser det hvor tett fagutvikling henger sammen med mangfold. Delvis av nød, men også av interesse som var betinget av deres erfaring som kvinner, skapte disse kvinnene nye fagfelt i medisinen. Faget vårt preges av menneskene som befolker det. Hvis dens praktikere tilhører samme kjønn, samme etnisitet og samme sosiale klasse blir rammene for fagutvikling snevrere.

LITTERATUR:

1. Schiøtz A. «Hvor vi har ventet paa hende!» Om dr. Marie Spångberg Holth – Norges første kvinnelige lege – og andre pionerer. I: Schei B, Grete B, Sundby J, red. Kvinnemedisin. Oslo: Ad Notam, 1993: 9–26.
2. Schiøtz A. A studere medisin–til skade for kvinnens helbred? Tidsskr Nor Lægeforen 2003; 123: 3522–3. [PubMed]
3. Børdahl PE, Hem E. Fødselshjelp–et kvinnefag for mannfolk. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 4561–6. [PubMed]
4. Schiøtz A, Nordhagen R. Om å sette sin kvinnelighet på spill. Kvinners adgang til det medisinske studium; Marie Spångberg og andre pionerer. Tidsskr Nor Lægeforen 1992; 112: 3784–90. [PubMed]
5. Blom I. “Den haarde dyst”: fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år. Oslo: Cappelen, 1988.
6. Frølich A. Norges første kvinnelige leger 1893–1920. Bergen: A. Frølich, 1984.
7. Farge A. The allure of the archives. New Haven, CT: Yale University Press, 2013.

Publisert: 4. november 2019. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.19.0358
© Tidsskrift for Den norske legeforening 2020. Lastet ned fra tidsskriftet.no